

УДК 631.15:65.011

А. А. Постол,
к. політ. н., доцент, докторант, Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ У ВЕЛИКИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

A. Postol,
candidate of political sciences, associate professor, doctoral candidate, Kherson State Agrarian University

EFFICIENCY OF PRODUCTION OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN LARGE AGRARIAN ENTERPRISES

У статті виявлено основні тенденції й проблеми функціонування великих аграрних підприємств України. Визначено провідну роль рослинницької продукції у структурі виробництва. Вказано, що за рахунок впровадження інновацій та всебічної модернізації діяльності великим агроформуванням вдалося досягти високих показників ефективності та провідних позицій на вітчизняному й світовому аграрних ринках. Проте високі показники виробничої ефективності та ринкової конкурентоспроможності супроводжуються виснаженням природних ресурсів, депресивністю сільських територій, масовим безробіттям та зuboжінням сільського населення. Тому обґрунтовано, що зростання ефективності функціонування великих аграрних підприємств супроводжувалося зростанням їх соціальної відповідальності перед суспільством.

The article reveals the main tendencies and problems of functioning of large agrarian enterprises of Ukraine. The leading role of plant production in the structure of production is determined. It is indicated that due to the introduction of innovations and comprehensive modernization of activity by large agroforming, it was possible to achieve high indicators of efficiency and leading positions in domestic and world agrarian markets. However, high indicators of production efficiency and market competitiveness are accompanied by depletion of natural resources, depressed rural areas, mass unemployment and impoverishment of the rural population. Therefore, it is substantiated that the growth of the efficiency of the operation of large agrarian enterprises was accompanied by an increase in their social responsibility to society.

Ключові слова: аграрні підприємства, великі, виробництво, ефективність, конкурентоспроможність, продукція, підвищення, рослинництво, рейтинг, аграрний ринок.

Key words: agrarian enterprises, large, production, efficiency, competitiveness, products, increase, plant growing, rating, agrarian market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток аграрних підприємств корпоративного типу, суттєве нарощування обсягів виробництва продукції сільського господарства, причому переважно за рахунок інтенсивних чинників, є стратегічним завданням для сучасної України. Світова продовольча криза при одночасній наявності значного невикористаного потенціалу розвитку аграрного виробництва в Україні дають для нашої країни шанси за достатньо короткий період суттєво посилити свої позиції на світових ринках агропродовольчої продукції та забезпечити високі темпи внутрішнього економічного зростання. Значна роль у цих процесах має відводитися існуючим і потенційним корпоративним підприємствам аграрної сфери національної економіки. Саме тому дослідження проблем, які стримують розвиток корпоративних відносин у сфері виробництва сільськогосподарської продукції є важливим теоретичним і практичним завданням на сучасному етапі.

Ще одним методом оцінки корпоративного розвитку галузі є побудова рейтингу аграрних компаній за обсягами виробництва на базі існуючої методики розра-

Таблиця 1. Обсяги та динаміка виробництва валової сільськогосподарської продукції в Україні

Рік	Всього		Продукція рослинництва		Продукція тваринництва	
	млрд грн	с.-г. підприємства, %	млрд грн	с.-г. підприємства, %	млрд грн	с.-г. підприємства, %
2000	151,0	38,4	92,8	49,3	58,2	21,0
2005	179,6	40,5	114,5	48,6	65,1	26,2
2010	184,1	42,8	116,6	50,7	67,5	29,2
2015	172,1	43,2	106,0	50,1	66,2	32,3
2010	201,6	50,3	136,3	58,0	65,3	34,4
2011	197,9	48,6	129,9	54,9	68,0	36,7
2012	194,9	48,3	124,6	53,6	70,3	38,8
2013	233,7	51,8	162,4	56,7	71,3	40,6
2014	223,3	50,7	149,2	55,0	74,0	41,8
2015	252,8	54,0	175,9	58,6	76,9	43,5

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

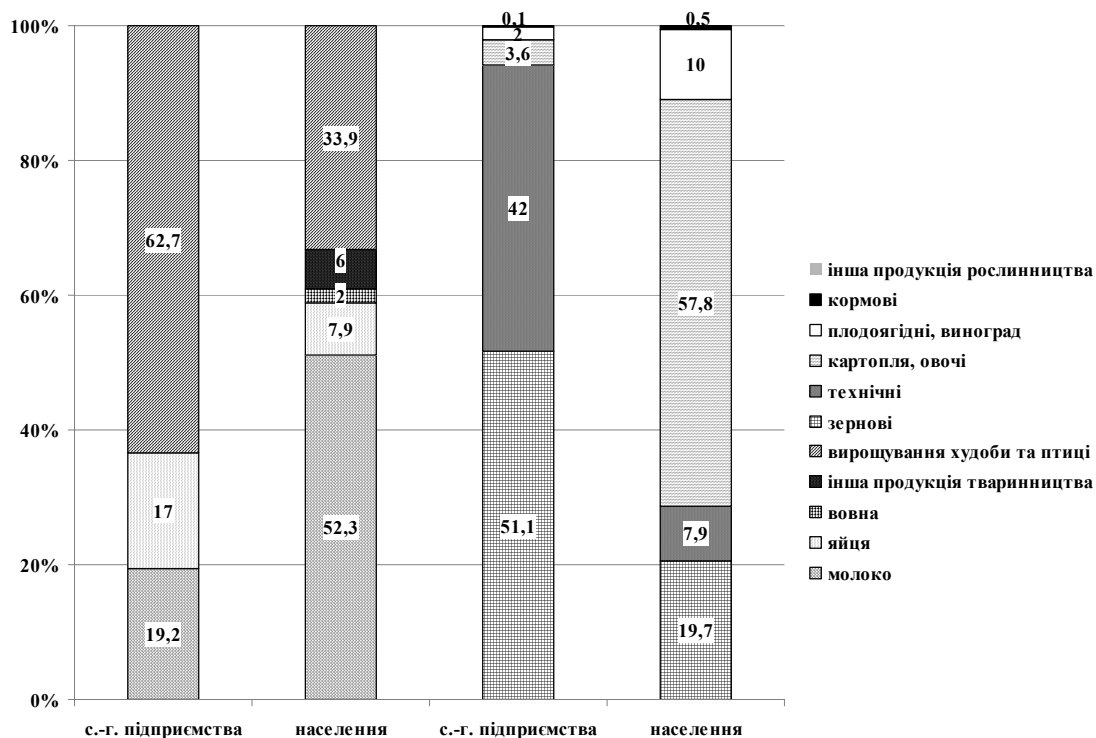

Рис. 1. Структура виробництва валової продукції сільського господарства України, 2015 р.

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

хунку валової сільськогосподарської продукції за даними Державної служби статистики України. Використання цієї методики дає можливість не лише побудувати агрегований рейтинг агрохолдингів, але й дозволяє оцінити загальний результат роботи аграрних компаній в цілому по сільському господарству.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції у великих аграрних підприємствах, використання ресурсів та соціальної відповідальності займається велика група науковців зокрема: В.Г. Андрійчук, О.А. Бугуцький, М.А. Голик, М.М. Ігнатенко, М.І. Кісіль, Ю.О. Лупенко, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, І.А. Романюк, Н.В. Рунчева, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак та ін. Проте проблеми оцінки ефективності виробництва продукції рослинного походження та її конкурентоспроможності, її чинників, наслідків і перспектив потребує подальших розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є здійснення оцінки ефективності та конкурентоспроможності виробництва рослинницької продукції великими аграрними підприємствами, їх чинників, наслідків і перспектив підвищення на засадах ресурсозбереження та соціальної відповідальності.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Згідно з офіційними даними, обсяг валової продукції сільського господарства в Україні в 2015 р. склав 252,8 млрд грн, у тому числі продукція рослинництва дорівнювала 175,9 млрд грн, продукція тваринництва — 76,9 млрд грн (табл. 1). У 2014 р. великі аграрні компанії виробили п'яту частину всієї аграрної продукції країни — 20,7% або 46,3 млрд грн.

Як показують дані таблиці 1, структурні зрушення у виробництві продукції в сільському господарстві мають негативні тенденції до зниження частки тваринництва. Якщо у 2000 р. вона становила 38,5% в усьому обсязі, то у 2015 р. — лише 30,4%.

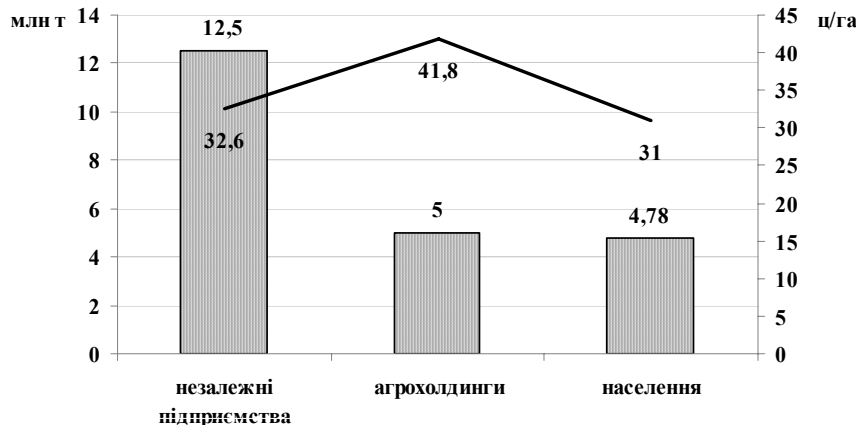

Рис. 2. Виробництво й урожайність пшениці в Україні, 2015 р.

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

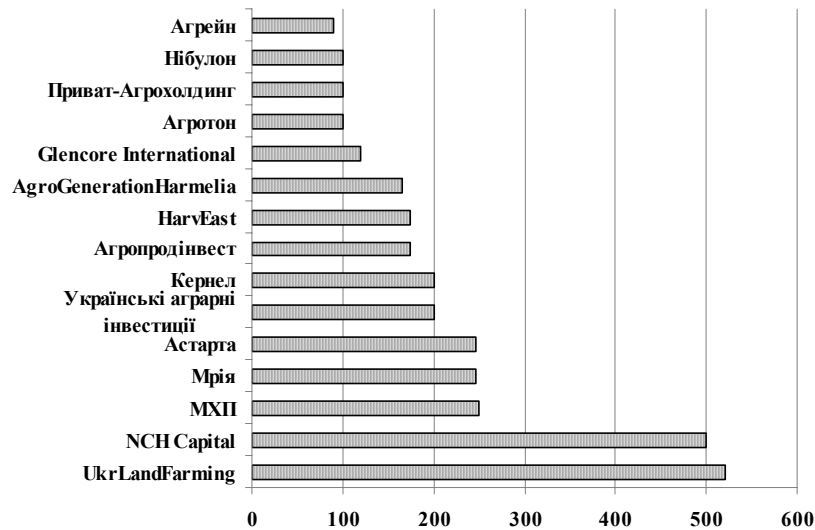

Рис. 3. Обсяги виробництва пшениці у великих аграрних корпоративних підприємствах України у 2015 р., тис. т
Джерело: [5].

Проте у в аграрних питома вага продукції тваринництва за цей же період зростає з 21,0% до 43,5% або більше, ніж у 2,0 разів проти 1,2 разів зростання частки продукції рослинництва. Традиційно для країни спостерігається значна участь особистих господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької (рис. 1). Великі корпоративні формування зосереджені, переважно, на виробництві зернових і технічних культур [2, с. 12]. Структуру виробництва валової продукції сільського господарства у 2015 р. наведено на рисунку 1.

Оцінка діяльності сільськогосподарських підприємств та агрохолдингів в галузі рослинництва за видами продукції дозволяє зробити важливі висновки щодо ефективності їх спеціалізації [3, с. 167]. Так, пшеницю можна назвати однією з найбільш стабільних, ефективних та конкурентоспроможних культур сільського господарства країни в ринковому плані. Падіння закупівельних цін на початку 2014/15 маркетингового року (МР), в середньому, на 18,5% (або 340 грн/т) на пшеницю 3 класу ЕХW і на 19,5% (або 336,7 грн/т) на фуражну пшеницю щодо аналогічного періоду 2013/14 МР виявилось найменшим серед основних зернових культур, хоча й було досить значним.

У 2015 р. посівні площі пшениці як основної зернової культури в агрохолдингах залишилися майже на рівні 2014 р. — 2,21 проти 2,22 млн га. Валове виробництво значно зросло і становило 5,0 млн т або +17% до 2014 р. Це дорівнювало 22,4% від загального виробництва в Ук-

Таблиця 2. Питома вага аграрних корпоративних підприємств у виробництві пшениці в Україні, 2014–2015 рр., %

Підприємство	2014	2015
1. ПАТ «Райз-Максимко»	1,63	1,08
2. Структурні підрозділи «Лліч-Агро Донбас»	0,98	0,82
3. ТОВ «Продовольча компанія»	0,55	0,96
4. ТОВ «Нібулон»	0,73	0,59
5. ПАТ «Зернопродукт МХП»	0,92	0,55
6. ТОВ «Трайгон фармінг Харків»	0,40	0,39
7. ПАТ «Продовольча компанія Поділля»	0,54	0,36
8. ПАТ Науково-виробнича фірма «Урожай»	0,44	0,35
9. ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «Агротон»	0,66	0,33
10. ТОВ «Бета-Агро-Інвест»	0,21	0,32
11. ТОВ Агрофірма «Добробут»	0,12	0,28
12. ПСП «Агрофірма «Світанок»	1,35	0,77
13. ТОВ «Південьтрансінвест-Агропродукт»	0,01	0,26
14. ТОВ «Агрофірма ім. Довженка»	0,22	0,24
15. ТОВ «Агрофірма Корсунь»	0,46	0,32
Всього 15 агроформувань	9,2	7,6

Джерело: [5].

раїні. Середня урожайність пшениці в холдингах становила 41,8 ц/га. Порівняно з 2014 р., урожайність збільшилася на 18,1% (рис. 2).

Отже, як показують дані рисунка 2, за рахунок модернізації й концентрації виробництва агрокорпораціям або агрохолдингам вдалося значно підвищити його ефективність і наростити обсяги порівняно з

Таблиця 3. Частка агрокорпорацій у структурі експорту пшениці з України, 2014–2015 рр., %

Підприємство	2014	2015
1. ПАТ «ДПЗКУ»	14,3	11,1
2. ТОВ «Кернел-трейд»	7,5	10,6
3. ТОВ «Луї дрейфус комодітіз Україна ЛГД»	6,4	9,5
4. ТОВ СП «Нібулон»	11,4	9,4
5. ТОВ АТ «Каргілл»	3,5	7,3
6. ТОВ «Альфред С. Топфер Інтернешенал»	9,8	4,3
7. ПП «Серна»	4,6	3,7
8. ДП П «Сантрейд»	1,5	3,3
9. ТОВ «Гранум інвест»	-	2,7
10. ТОВ «Агротрейд експорт»	1,9	2,0
Всього	60,9	63,9

Джерело: [5].

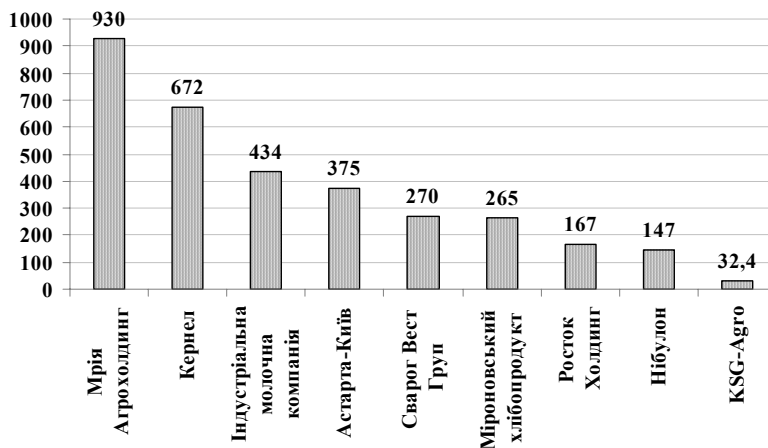

Рис. 4. Концентрація виробництва кукурудзи у великих аграрних корпоративних підприємствах України у 2015 р., тис. т

Джерело: [5].

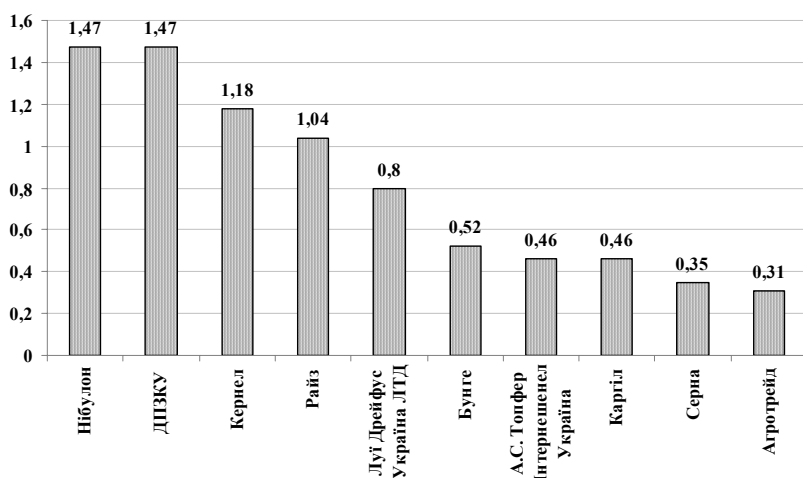

Рис. 5. Обсяги та структура експорту кукурудзи з України у 2015 р., млн т

Джерело: [5].

іншими формами господарювання — господарствами населення та фермерськими господарствами. Концентрацію зерновиробництва характеризують його показники у 15 найбільших агрокорпораціях. У 2015 р. вони зібрали 3,1 млн т пшениці або 62,0% від загального виробництва агрохолдингами (рис. 3). Найбільшим зерновиробником став агрохолдинг "UkrLandFarming".

Найбільші 15 агрокорпорацій країни, включаючи їх філії, у 2015 р. забезпечили виробництво пшениці в обсязі 1,1 млн т або 7,6 % від загального виробництва в аграрних підприємствах (табл. 2). При цьому, як показує аналіз даних таблиць 2 і 3, виробники та експортери

пшениці як основної зернової культури не збігаються у рейтингах.

При цьому лише 6 із 15 агрокорпорацій або 40,0% у 2015 р. за рахунок науково обґрунтованих технологій зберегли і навіть збільшили свою частку в загальних обсягах виробництва. Решта 9 агрокорпорацій значно знизили свої рейтинги на зерновому ринку. Частка основних 10 експортерів у загальному експорті пшениці в 2015 р. склала 63,9% та значно, майже на порядок, перевищила концентрацію виробництва (табл. 3).

За аналізований період виробництво іншої важливої зернової культури — кукурудзи збільшувалося, переважно, за рахунок розширення посівних площ: з 1,28 млн га у 2000 р. до 4,93 млн га або у 3,9 разів під урожай 2015 р. Це було викликано кліматичними змінами, що призвело до зсуву кукурудзяного поясу на північ країни з більш вологоємними ґрунтами [6, с. 89]. 10 найбільших аграрних корпоративних підприємств країни по валовому збору кукурудзи в 2015 р. наведено на рисунку 4. Із значним відривом серед

них лідує компанія UkrLandFarming, яка виробила 2,7 млн т кукурудзи (з метою збереження масштабу на графіку не відображено).

На найбільші десять аграрних підприємств — експортерів кукурудзи припадає майже 60,0% експорту цієї культури (рис. 5). Виявлено, що лідери постачань впродовж вересня 2014 р. — лютого 2015 р. встигли кілька разів помінятися. Так, у листопаді з концентрацією у 28,0% сукупних обсягів лідером був агрохолдинг "Нібулон". Друге місце з 11,0% займав "Кернел", а третє місце ділили "Луї Дрейфус", "Райз" і "Каргіл" з 5,0% у кожній компанії. Але вже за станом на лютий пропорції у структурі експорту дещо видозміни-

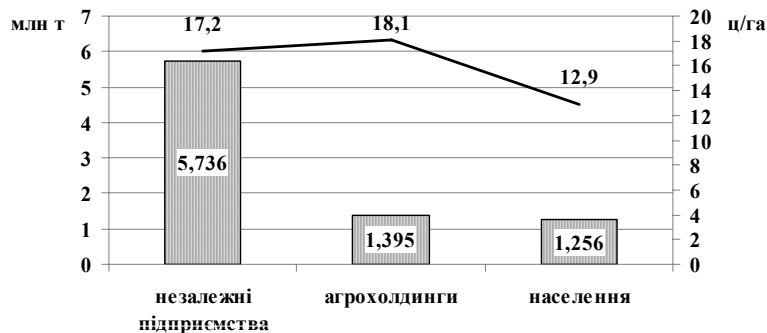

Рис. 6. Обсяги виробництва та урожайність соняшнику в Україні, 2015 р.

Джерело: [5].

лися. Лідерство з 10,5% залишив за собою "Нібулон", розділивши першість з Державною продовольчо-зерною корпорацією України (ДПЗКУ). Решта учасників залишила за собою колишні місця, зберігши провідні позиції корпоративного сектору загалом.

Як показує рисунок 5, концентрація виробництва та експорту кукурудзи є дуже значною відносно галузі, але на рівні окремих агрокорпорацій на рівні 0,3—1,5% може бути допустимою. Це означає також, що у структурі ринку можуть бути присутні нові учасники, зменшуючи, тим самим, загрози його надмірної монополізації.

Культурою спеціалізації у великих аграрних підприємствах країни є соняшник. У 2015 р. під посіви соняшнику ними було відведено 787 тис. га. Валовий збір склав 1,4 млн т або 16,6% урожаю в країні при середній врожайності 18,1 ц/га. Порівняно з 2010 р., врожайність соняшнику в агрохолдингах знизилася на 9,4%. У незалежних сільськогосподарських підприємствах врожайність знизилася на 8,6%, склавши 17,2 ц/га (рис. 6).

Падіння показників продуктивності культури та ефективності в корпоративних підприємствах та галузі технічних загалом пояснюється постійним порушенням сівозмін у напрямі зменшення періоду їх тривалості, що не допустимо при високій енергоємності соняшника як сільськогосподарської технічної культури [7, с. 178]. Як наслідок, відбувається виснаження ґрунтів, зменшення їх природної родючості та зменшення продуктивності рослин. Проте постійний ринковий попит при слабкому державному контролі та регулюванні призводить до ігнорування вимог соціальної відповідальності агрокорпорацій перед теперішнім й майбутніми поколіннями.

Таким чином, великі аграрні підприємства в Україні показують приклади високої економічної ефективності виробництва рослинницької продукції. Особливо це стосується культур зернової групи та соняшнику. Разом з тим, ефективним є виробництво сої і рапсу, плодів і ягід, меду [8, с. 274]. Однак, маючи високі показники ефективності та прибутковості виробництва, великі агроформування корпоративного типу недостатньо коштів вкладають у розвиток сільських територій, інфраструктури загального користування, вирішення соціальних проблем зайнятості сільського населення, відтворення природних ресурсів [9, с. 228]. Це вимагає вирішення питань їх соціальної відповідальності перед суспільством.

ВИСНОВКИ

Необхідно зазначити, що великі розміри землекористування та провідні позиції великих аграрних корпоративних підприємств у сфері концентрації ресурсів, модернізації діяльності та значних обсягів виробленої рослинної сільськогосподарської продукції, наявність великого внутрішнього аграрного ринку та вихід на європейський і світові аграрні ринки привели до стійкого, ефективного й конкурентоспроможного розвитку великих аграрних підприємств країни. Проте показники рентабельності, зберігаючи високі значення, мають значні коливання у часі.

Так, рентабельність виробництва продукції рослинництва у 2015 р. становила 11,3% проти 22,3% у 2014 р., тобто різниця становила майже 2,2 разів. Це пояснюється впливом чинників невизначеності та ризиків, що погано регулюються (погодні умови, ринкова кон'юнктура, геополітичні кризи та ін.). Це вимагає подальшого удосконалення структури та підвищення ефективності виробництва на основі подальшого впровадження інновацій та залучення необхідних інвестицій, у т.ч. з метою всебічної охорони та відтворення природного агресурсного потенціалу.

Література:

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України www.ukrstat.gov.ua
2. Мармуль Л.О. Інституціональні аспекти ефективного функціонування розвитку аграрної економіки / Л.О. Мармуль, М.М. Ігнатенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я: зб. наук. пр. — Вип. 3 (60). — 2011. — С. 10—17.
3. Рунчева Н.В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки: монографія / Н.В. Рунчева. — Херсон: Айлант, 2017. — 362 с.
4. Філімонов Ю.Л. Рентабельність виробництва продукції рослинництва у Харківській області / Ю.Л. Філімонов // Вісник ХНАУ. — Харків: ХНАУ, 2009. — № 9. — С. 161—166.
5. Найбільші агрохолдинги України // Дослідження агентством Agrisurvey найбільших виробників рослинницької і тваринницької продукції серед аграрних холдингів. — К., 2015. — 75 с.
6. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія / В.Г. Андрійчук. — К.: КНЕУ, 2005. — 292 с.
7. Дієсперов В.С. Ефективність виробництва сільськогосподарського підприємств: монографія / В.С. Дієсперов. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2008. — 340 с.
8. Ігнатенко М.М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: монографія / М.М. Ігнатенко. — Херсон: Айлант, 2015. — 470 с.
9. Романюк І.А. Основні чинники та напрями інтенсифікації аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання / І.А. Романюк // Наукові праці ПДАА. — Вип. 2 (11). — Полтава: ПДАА. — 2015. — С. 225—230.

References:

1. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy www.ukrstat.gov.ua
2. Marmul', L.O. and Ihnatenko, M.M. (2011), "Institutional aspects of the effective functioning of the agrarian economy development", *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, vol. 3 (60), pp. 10—17.
3. Runcheva, N.V. (2017), *Upravlinnya rozvytkom korporatyvnykh vidnosyn v ahrarniy sferi ekonomiky* [Management of the development of corporate relations in the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.
4. Filimonov, Yu.L. (2009), "Profitability of crop production in the Kharkiv region", *Visnyk KHNAU*, vol. 9, pp. 161—166.
5. Doslidzhennya ahent'stvom Agrisurvey naybil'shykh vyrobnykiv roslynnyts'koyi i tvarynnyts'koyi produktsiyi sered ahrarnykh kholdynhiv (2015), *Naybil'shi ahrkholdynhy Ukrayiny* [The largest agroholdings in Ukraine], Kyiv, Ukraine.
6. Andriychuk, V.H. (2005), *Efektivnist' diyal'nosti ahrarnykh pidpryyemstv: teoriya, metodyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Diyesperov, V.S. (2008), *Efektivnist' vyrobnytstva sil's'kohospodars'koho pidpryyemstvi* [Efficiency of agricultural enterprise production], NNTS "IAE", Kyiv, Ukraine.
8. Ihnatenko, M.M. (2015), *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy], Aylant, Kherson, Ukraine.
9. Romanuk, I.A. (2015), "Main factors and directions of intensification of agrarian production in modern economic conditions", *Naukovi pratsi PDAA*, vol. 2 (11), pp. 225—230.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2018 р.